

Hemşirelik Bilimi Dergisi

Journal of Nursing Science

<http://dergipark.gov.tr/hbd>

e-ISSN:2636-8439

Orijinal Araştırma

Erken Postpartum Dönemde Annelerin Emzirmeye İlişkin Tutum ve Başarılarını Etkileyen Faktörler

Factors Influencing The Attitudes and Successes Related to Mothers' Breastfeeding In The Early Postpartum Period

Döndü KURNAZ ^a, Hale UYAR HAZAR ^b

^a *Uzm. Ebe.* Başakşehir Devlet Hastanesi, İSTANBUL, TÜRKİYE

^b *Dr. Öğr. Üyesi.* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Ebelik Anabilim Dalı, AYDIN, TÜRKİYE

ÖZET

Giriş: Çalışmanın amacı erken postpartum dönemde annelerin emzirmeye ilişkin tutum ve başarılarını etkileyen faktörleri belirlemektir.

Yöntem: Kesitsel tipte olan araştırma, Mart-Ağustos 2013 tarihlerinde, Aydın'da 573 anneye yürütüldü. Veriler tanıtıcı bilgi formu, Emzirme Gözlem Formu ve Emzirme Tutumunu Değerlendirme Ölçeği ile toplandı. Frekans ve Histogram tablolarıyla tutarlılığı belirlendi. Analizlerde tanımlayıcı istatistikler, varyans analizi, student-t testi, korelasyon, cronbach alfa, çoklu regresyon ve stepwise metodu ile çoklu linear regresyon kullanıldı.

Bulgular: Emzirme tutum ve başarısını; antenatal bakım ve emzirme ile ilgili bilgi almanın pozitif yönde etkilediği, plansız gebelik, dörtten fazla doğum yapma, bilgiyi sağlık personeli dışındaki kaynaktan alma, bebeğine anne sütü dışında besin vermenin ise negatif yönde etkilediği bulunmuştur. Ayrıca emzirme tutum ve başarısının annenin özgüveni, eşi ile olan ilişkisi ve bebeğin cinsiyeti gibi psiko-sosyal ve kültürel faktörlerden etkilendiği belirlenmiştir.

Sonuç: Emzirme tutum ve başarısı çok boyutlu ve kültürel faktörlerden de etkilenmektedir. Bu faktörlerin bilinmesi, etkili emzirmenin sağlanması için nasıl bir yol izleyeceği konusunda ebe ve hemşirelerin karar vermesinde etkili olarak emzirme oranlarının artırılmasına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Doğum Sonu, Emzirme Başarısı, Emzirme Tutumu.

ABSTRACT

Background: The aim of the study is to determine the factors affecting mothers' attitudes and success towards breastfeeding in the early postpartum period.

Methods: This cross-sectional study was conducted in Aydın Province between March-August 2013 with 573 mothers. Data were collected with an introductory information form, Breastfeeding Observation Form, and Breastfeeding Attitude Evaluation Scale. Consistency with Frequency and Histogram tables was determined. Descriptive statistics, analysis of variance, student-t test, correlation, cronbach's alpha, multiple regression and stepwise method and multiple linear regression were used in the analyzes.

Results: Breastfeeding attitude and success; It was found that obtaining information about prenatal care and breastfeeding positively affected, unplanned pregnancy, giving birth more than four, obtaining information from sources other than health personnel, and giving the baby food other than breast milk had a negative effect. In addition, it was determined that the breastfeeding attitude and success were affected by psycho-social and cultural factors such as the mother's self-esteem, her relationship with her husband and the gender of the baby.

Conclusion: Breastfeeding attitude and success are also affected by multidimensional and cultural factors. Knowing these factors can contribute to increasing breastfeeding rates by being effective in the decision of midwives and nurses about how to ensure effective breastfeeding.

Key Words: Breastfeeding Attitude, Breastfeeding Success, Postpartum.

☆ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*Sorumlu Yazar: Döndü KURNAZ

Adres: Başakşehir Devlet Hastanesi, İSTANBUL, TÜRKİYE

e-posta: zsk2001@hotmail.com

Geliş tarihi:09.06.2021

Kabul tarihi:15.09.2021

GİRİŞ

Çocuk ölümlerinin yarısına yakınının öncelikli sebebi olan yetersiz beslenme yılda 2.7 milyon çocuk ölümüyle ilişkilidir. Bir bebeğin hayatının ilk iki yılında etkili beslenmesi morbidite ve mortaliteyi düşürmek, kronik hastalık riskini azaltmak ve bebek gelişimini desteklemek için oldukça önemlidir (WHO, 2020). Yenidoğanın beslenmesi için gerekli olan en önemli gıda anne sütüdür, anne sütünün bebeklere en sağlıklı ulaşma yöntemi ise emzirmedir (Balci, 2011; Yapıcı, 2012). Emzirme oranlarının artırılması Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) "Binyıl Kalkınma Hedefleri" arasında en önemli küresel öncelik olarak kabul edilmektedir (WHO, 2019). Bebek ölümlerini azaltmak, anne-bebek sağlığını korumak ve geliştirmek amacı ile her bebeğin doğumdan itibaren ilk altı ay sadece anne sütü alması, ek gıdalarla birlikte emzirmenin en az iki yaşına kadar sürdürülmesi gerekmektedir (UNICEF, 2019; WHO, 2019). Başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için emzirmenin, anne ve bebeğin en hazır olduğu erken postpartum dönemde başlatılması gerekmektedir (WHO, 2018). Ayrıca bu dönemde, sağlık personelinin emzirmeye yönelik risk gruplarını belirleyebilmesi de mümkündür (Tornese, Ronfani, Pavan, Demarini, Monasta ve Davanzo, 2012).

Emzirmenin bebek ve toplum sağlığı açısından önemi her zaman güncelliğini korumakta ve ülkelerin etkili emzirme konusunda uygun politikalar geliştirmek için kendi toplumsal yapısına uygun çalışmalar planlaması gerekmektedir. Etkili emzirme ile her yıl beş yaşın altındaki 820.000'den fazla çocuğun hayatının kurtarılacağı bilinmektedir (WHO,2020). DSÖ'nün en üst düzey karar alma organı olan "Dünya Sağlık Asamblesi" (2012), Küresel Beslenme Hedeflerinde dünya genelinde % 38 olan ilk altı ayda yalnızca anne sütüyle besleme oranını, 2025'te en az % 50'ye çıkarma hedefi belirlemiştir. Her zaman önemini koruyan bu eksikliğin giderilmesi için üye devletlerin altı aydan küçük bebeklerin emzirme oranlarını iyileştirmede yardımcı olabilecek bir dizi müdahale ve politika geliştirmesine karar verilmiştir (WHO, 2014). Hedeflenen orana çıkılmasa da yapılan küresel eylem planları ile bu oran yaklaşık %44'e çıkmış fakat henüz istenen seviyede değildir (WHO, 2020). Türkiye'de de bebeklerin yaygın bir şekilde emzirildiği, ancak ilk altı ay sadece anne sütü ile beslenmede ve etkili emzirmede yetersizlikler olduğu rapor edilmektedir (Ata Yüzüğüllü, Aytaç ve Akbaba, 2018; TNSA, 2003. 2018).

Etkili emzirme, annenin emzirme tutum ve başarısından etkilenmektedir (Khasawneh, Kheirallah, Mazin ve Abdunabi, 2020). Emzirme başarısı, annenin emzirme konusundaki bilgi ve becerisini kullanarak emzirmeyi etkili ve doğru şekilde yerine getirmesi olarak tarif edilebilir (Aktaş ve Küçük Alemdar, 2018; Forster ve McLachlan, 2007). Birçok kadın emzirirken zorluk yaşar ve bu durumun emzirmenin etkin sürdürülmesi üzerinde etkisi vardır (Doyle, 2011).

Emzirme tutumu da emzirme üzerindeki en etkili faktörlerden biridir (Awaliyah, Rachmawati ve Rahmah, 2019). Annelerin emzirmeye yönelik tutum ve başarısını ortaya koymak amacı ile yapılan çalışmalarda annelerin emzirmeye karşı olumlu bir tutum gösterdikleri belirtilmektedir (Ghasemi ve ark, 2019; González-Pascual ve ark, 2018; Hamze, Jing ve Reifsnider, 2019). Türkiye'de ise annelerin emzirmeye yönelik olumlu tutum (Özsoy, 2014; Yiğitbaş, Kahrman, Yeşilçiçek Çalık ve Kobya Bulut, 2012) ve davranış (Kılıcı ve Çoban, 2016; Özsoy, 2014) gösterdiklerini rapor eden çalışmaların yanında emzirme tutum (Gölbaşı ve Koç, 2008) ve başarısının (Yeşilçiçek Çalık, Ayar Kocatürk ve Gönenli, 2019) düşük olduğunu gösteren çalışmalarda bulunmaktadır.

Emzirme tutum ve başarısı, doğum şekli, çocuk sayısı, emzirme konusundaki bilgi, eş (Gebrekidan, Hall, Plummer ve Fooladi, 2020; Khasawneh ve ark, 2020) ve aile tutumu, annenin çalışma şekli, fiziksel olanaklar (Gebrekidana ve ark, 2020), annenin desteklenmesi, ülkelerin emzirme eğitimi politikaları, emzirme sonuçları hakkında doğru verilerin toplanması ve olumlu toplum tepkisi (Freney, Johnson ve Knox, 2016) gibi faktörlerden etkilenmektedir. Emzirmenin çok faktörlü belirleyicilerinin iyi bilinmesi, yasal ve politik düzenlemelerden, sosyal tutum ve değerlere, kadınların çalışma ve istihdam koşullarına ve kadınların emzirmesini sağlamak için sağlık hizmetlerine kadar birçok düzeyde destekleyici önlemlere ihtiyaç duyar. İlgili müdahaleler yeterince yapıldığında, emzirme uygulamaları yanıt verir ve hızla gelişebilir. En iyi sonuçlar, müdahaleler birkaç kanal aracılığıyla aynı anda uygulandığında elde edilir. Emzirme, çocuklara, kadınlara ve topluma kısa ve uzun vadeli sağlık, ekonomik ve çevresel avantajlar sağlar. Bu kazanımları gerçekleştirmek için emzirmeyi korumak, teşvik etmek ve desteklemek için devletlerin kendi içinde emzirmeyi etkileyen güncel faktörleri iyi bilmesi gerekmektedir (Rollins ve ark, 2016).

Ebe ve hemşirelerin, emzirmenin desteklenmesi ve sürdürülmesinde önemli rollerinin bulunduğu ve emzirme konusundaki gelişmelerden haberdar olmaları gerektiği bilinmektedir (ICM; 2019). Emzirme tutum ve başarısını etkileyen faktörlerin bireysel olduğu kadar sosyo-kültürel farklılıklar gösterebileceği düşüncesi, bu konuda yapılan çalışmaların çoğunlukla gebelerde yapılması ve annelerin bebeğinin sağlığı için tutum ve davranış değiştirmeye en hazır oldukları erken postpartum döneme ilişkin çalışma sayısının sınırlı olması bu çalışmanın yapılmasında etkilidir. Çalışmadan elde edilen verilerin, bireysel bakım, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin planlanması ve sunumunda yol gösterici olması, bu konudaki literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bu araştırma, erken postpartum dönemde annelerin emzirmeye ilişkin tutum ve başarılarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışmada ise,

1. Annelerin emzirme tutumları nasıldır ve etkileyen faktörler nelerdir?
2. Annelerin emzirme başarıları nasıldır ve etkileyen faktörler nelerdir? sorularına cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Bu araştırma annelerin erken postpartum dönemde emzirme tutum ve başarısını etkileyen faktörleri belirlemek için analitik kesitsel tipte yapılmıştır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer

Bu araştırma Türkiye’de Aydın il merkezinde bulunan bir devlet hastanesinde yürütülmüştür. Araştırmanın verileri Mart-Ağustos 2013 tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, hastanede 2012 yılındaki doğum sayısı oluşturmuştur. Örneklem sayısı evreni bilinen örneklem yöntemi ile belirlenmiş ve araştırmaya katılacak anneler olasılıksız örneklem yöntemi olan gelişigüzel örneklem yöntemine göre seçilmiştir. Evreni oluşturan doğum sayısı 4170’dir ve %5 hata oranına göre örneklem sayısı 573 olarak hesaplanmıştır (Özdamar, 2010). Taburculukları onaylanan, gönüllü olarak katılmayı kabul eden, araştırma kriterlerine uygun ve örneklem büyüklüğüne ulaşılmıyca kadar olan bütün anneler araştırmaya alınmıştır. En az ilköğretim birinci kademe mezunu, Türkçe konuşup anlayabilen, emzirme kontrendikasyonu olmayan, miadında doğum yapmış, doğum sonrası herhangi bir nedenle bebeğinden ayrı tutulmayan ve herhangi bir sağlık sorunu olmayan anneler araştırmaya dahil edilmiştir. Postpartum ilk 6 saat içinde taburcu olan, bebeği ileri basamak sağlık kuruluşuna sevk edilen, işitme, görme ve ileri seviyede psikolojik sorunu olan, araştırmaya katılmak ve emzirmek istemeyen anneler araştırma dışı bırakılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında, Tanıtıcı Bilgi Formu, Emzirme Gözlem Formu (EGF) ve Emzirme Tutumunu Değerlendirme Ölçeği (ETDÖ) kullanılmıştır.

Tanıtıcı Bilgi Formu

Literatür bilgisine uygun olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan ve toplam 46 sorudan meydana gelen “tanıtıcı bilgi formu” annelerin sosyo-demografik özellikleri, obstetrik özellikleri ve emzirme ile ilgili özelliklerini içeren üç bölümden oluşmaktadır. Hazırlanan tanıtıcı bilgi formu için, uzman görüşüne sunulduktan sonra Lawshe içerik geçerlilik ve Davis kapsam geçerlilik indeksi belirlenmiştir (Yurdağül, 2005). Kapsam geçerlilik oranı için $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinde 10 uzmandan görüş alındığı için minimum değer 0.62 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada 0.80 değeri ölçüt olarak kullanılmıştır.

Emzirme Gözlem Formu

Annelerin emzirme anındaki emzirme başarısının değerlendirilmesi amacı ile DSÖ-UNİCEF tarafından önerilerek 1992 yılında yayımlanmıştır ve T.C. Sağlık Bakanlığı’na da kullanılmaktadır. Emzirme gözlem formunun puanlama sistemi yoktur. Gözlem sırasında ebe ve hemşireden gözlenmesi istenen “Emzirmenin iyi gittiğinin belirtileri ve olası sorun belirtileri” şeklinde iki parametre mevcuttur (SB, 2019). Gözlem sırasında her iki parametrenin de gözlenmediği durumlar olmaktadır. Özellikle erken postpartum süreçte olması nedeni ile karşılıklı iki parametrenin de gözlenmemesi durumunda tam bir başarı veya başarısızlıktan bahsedilemeyeceği ve daha önce yapılan çalışmalarda (İnce, 1996; Suar, 2018) kullanıldığı gibi bu araştırmada da gözlenen olumsuz maddelere “0”, gözlenemeyen cevapsız maddelere “1”, gözlenen olumlu maddelere “2” puan verilerek değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre EGF’den alınabilecek en yüksek puan 50’dir ve puan yükseldikçe emzirme başarısı da olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Emzirme Tutumunu Değerlendirme Ölçeği

Annelerin emzirme davranışlarını yönlendiren tutumların çeşitli boyutlarının değerlendirilmesi amacı ile Arslan (1999) tarafından geliştirilen ve annelerin emzirme tutumlarının değerlendirilmesinde kullanılan 46 sorudan oluşan 5’li likert tipte bir ölçektir. Ölçekte annelerin emzirme tutumunu etkileyebilecek özelliklere yer verilmiştir. Ölçekte 22 adet olumlu, 24 adet ise olumsuz emzirme tutumunu içeren madde bulunmaktadır. Ölçekte olumlu tutum maddeleri; tamamaen katılıyorum (4) katılıyorum (3), kararsızım (2), az katılıyorum (1), hiç katılmıyorum (0) ve olumsuz tutum maddeleri; tamamaen katılıyorum (0), katılıyorum (1), kararsızım (2), az katılıyorum (3) hiç katılmıyorum (4) olarak puanlanmakta ve ölçekten alınabilecek en yüksek puan 184’tür. Ölçekten alınan puan yükseldikçe annelerin emzirmeye ilişkin tutumları olumlu olarak değerlendirilir. Cronbach Alpha katsayısı; ölçeğin geçerlik-güvenirlik çalışmasının yapıldığı örneklem grubunda 0.63 (Arslan, 1999), bu çalışmada ise 0.82’dir.

Veri Toplama Yöntemi

Veri toplama formunun uygulanabilirliği ve anlaşılabilirliğini tespit etmek amacı ile 10 anne ile görüşülerek ön uygulama yapılmıştır. Gerekli düzenlemelerden sonra veri toplama formuna son şekli verilmiştir. Annenin etkilenmemesi için veri toplanmadan önce araştırmayı kabul eden annelere yapılandırılmış doğal gözlem yöntemi ile emziren anneye fark ettirilmeden gözlem yapılarak “Emzirme Gözlem Formu” araştırmacı tarafından doldurulmuştur. EGF doldurulduktan sonra “Emzirme Tutumunu Değerlendirme Ölçeği” ve “Tanıtıcı Bilgi Formu” araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yöntemi ile doldurulmuştur.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen veriler Adnan Menderes Üniversitesi'nde kullanılan istatistik paket programında (SPSS 15.0) analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, Cronbach Alfa, varyans analizi (ANOVA) t-testi, Tukey (HDS), korelasyon ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Frekans ve Histogram tabloları ile verilerin tutarlılığı ve dağılım özelliği belirlenmiştir. Emzirme tutum ve başarısını etkileyen faktörleri belirlemek için yapılan istatistiksel analizde birinci olarak, bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonda çoklu bağlantı (multicollinearity) araştırılmıştır. Literatürde korelasyon kat sayıları 0.00-0.25 arasında değerler çok zayıf, 0.26-0.49 arasında zayıf, 0.50-0.69 arasında orta, 0.70-0.89 arasında yüksek 0.90-1.00 arasında çok yüksek korelasyon katsayı gücünü göstermektedir (Akgül, 2005). Bu çalışmada önceki bebeğini ilk altı ay besleme şekli ve önceki bebeğini sadece anne sütü ile besleme süresi arasında ($r=0.978$) çok yüksek korelasyon, annelerin gebelik sayısı, canlı doğum sayısı ve yaşayan çocuk sayısı arasında (sırası ile $r=0.859$; $r=0.845$; $r=0.976$) yüksek ve çok yüksek korelasyon, doğum öncesi bakım alma ve doğum öncesi bakım alma sıklığı arasında ($r=0.869$) yüksek korelasyon, 15 yaşına kadar en uzun süre yaşanan yer ve şu anda yaşanan yer arasında ($r=0.73$) yüksek korelasyon, bebeğinin gündüz emme sayısı ve gece emme sayısı arasında ($r=0.650$) orta korelasyon, gündüz emzirme sıklığı ve gece emzirme sıklığı ($r=0.610$) ve gebeliğin planlı olma durumu ve gebeliğin istenmiş olması ($r=0.594$) arasında orta düzeyde korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Tanıtıcı bilgi formunda sorulan sorulardan ebelik ve hemşirelik bakımı, desteği ve emzirme eğitimi ile ilgili olan ve korelasyon düzeyleri de dikkate alınarak gebeliğin planlı olma durumu, doğum öncesi bakım alma, bebeğin şu anda beslenme şekli, gebelik döneminde ve doğum sonu döneminde emzirme hakkında bilgi alma durumu, doğum sayısının regresyon modeline alınmasına karar verilmiştir. İkinci olarak, emzirme başarılarını ve emzirme tutumlarını etkileyen değişkenlerin seçiminde stepwise metodu ile çoklu linear regresyon analizi kullanılmıştır.

Bağımsız Değişkenleri: Annelerin ve eşlerinin yaşı ve eğitimi, aile tipi, algıladıkları gelir düzeyi, sosyal güvence, obstetrik özellikleri ve emzirme ile ilgili özellikleri bağımsız değişkenlerdir.

Bağımlı Değişkenleri: Emzirme tutumunu değerlendirme ve emzirme gözlem formu ölçek puan ortalamaları bağımlı değişkenlerdir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma protokolü Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (0.20.05.00/050.04-295/02.11.2012). Çalışmaya katılan anneler "Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu" imzalatılmıştır. Verilerin kullanılması ve

yayınlanmasında gönüllülerin isim belirtilmemiştir. Emzirme Tutumunu Değerlendirme Ölçeğinin kullanımı için Arslan'dan yazılı izin alınmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada annelerin Emzirme Tutumunu Değerlendirme Ölçeği puan (ETP) ortalaması 110.86 ± 18.14 ve Emzirme Gözlem Form puan (EGP) ortalaması 29.86 ± 9.32 olarak bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Annelerin Emzirme Tutumu-Emzirme Gözlem Puan Ortalamaları

Özellik	n	Minimum	Maksimum	Ortalama±SS
Emzirme Tutum Puanı	573	77.00	155.00	110.86±18.14
Emzirme Gözlem Puanı	573	8.00	50.00	29.86±9.32

SS: Standart Sapma

Araştırmaya katılan annelerin yaş ortalaması 26.02 ± 5.39 olup %43.5'i ilkököl mezunu, %21'i çalışmakta, %79'u çekirdek aile yapısında, %62'si il veya ilçede yaşamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Sosyo-Demografik Özellikler ve Annelerin Emzirme Tutumu-Emzirme Gözlem Puan Ortalamaları (n=573)

Sosyo-Demografik Özellikler	Sayı (%)	Emzirme tutumu puan ortalaması			Emzirme gözlem puan ortalaması		
		Ortalama±SS	F/t	P	Ortalama±SS	F/t	P
Yaş							
16-18	25 (4.40)	116.20±15.96	1.58	0.200	29.24±6.81	0.121	0.888
19-34	496 (86.60)	110.85±18.23			29.84±9.50		
35-45	52 (9.10)	108.34±18.05			30.32±8.72		
Gelir Durumu							
Gelir giderden az	167 (29.10)	105.75±17.58	11.21	0.000	27.03±9.86	11.520	0.000
Gelir gidere denk	384 (67.00)	113.33±17.78			31.10±9.02		
Gelir giderden çok	22 (3.80)	20.49±4.36			29.54±4.57		
Eğitim durumu							
İlkokul	249 (43.50)	104.88±17.82	29.79	0.000	28.12±8.93	8.42	0.000
Ortaokul	167 (29.00)	110.78±17.41			29.88±9.34		
Lise	112 (19.50)	117.99±15.60			31.92±9.11		
Üniversite	45 (8.00)	126.48±12.26			34.28±9.66		
Çalışma durumu							
Hayır	454 (79.00)	109.06±17.27	10.08	0.000	29.32±9.13	2.32	0.122
Evet	119 (21.00)	117.72±19.76			31.91±9.78		
Eşin Eğitim Durumu							
İlkokul	256 (44.70)	106.53±17.67	12.82	0.000	28.74±9.27	3.360	0.010
Ortaokul	128 (22.30)	114.76±17.48			30.90±9.04		
Lise	135 (23.60)	111.45±16.45			29.88±8.74		
Üniversite	54 (9.40)	120.62±21.03			32.61±10.91		
Eşin Çalışma Durumu							
Hayır	28 (4.90)	100.46±15.71	1.330	0.000	24.07±12.82	14.58	0.010
Evet	545 (94.10)	111.39±18.11			30.15±9.02		
Aile tipi							
Çekirdek aile	453 (79.00)	111.16±18.06	0.05	0.440	30.39±9.18	0.01	0.000
Geniş aile	120 (21.00)	109.72±18.51			27.83±9.61		
15 yaşına kadar yaşanan yer							
Köy	181 (31.60)	110.92±16.34	5.84	0.000	31.61±8.43	8.73	0.000
Kasaba	67 (11.70)	102.50±15.78			25.13±8.38		
İlçe	168 (29.30)	112.23±19.70			29.23±9.15		
İl	157 (27.40)	112.88±18.50			30.52±10.1		
Yaşadığı yer							
Köy	137 (23.90)	111.28±17.49	3.18	0.020	30.02±9.26	2.88	0.030
Kasaba	81 (14.10)	109.86±16.61			30.48±9.56		
İlçe	154 (26.90)	107.60±18.66			28.05±9.02		
İl	201 (35.10)	113.47±18.48			30.88±9.37		
Eşyle ilişki							
Olumsuz	7 (1.20)	85.28±5.34	39.42	0.00	18.00±3.74	39.49	0.000
Orta	103 (18.00)	99.13±16.05			23.66±6.92		
Olumlu	463 (80.80)	113.85±17.34			31.41±9.15		
Emzirme başarısı algısı							
Olumsuz	11 (1.90)	105.90±7.89	7.10	0.00	22.36±9.09	12.65	0.000
Orta	139 (24.30)	106.12±16.99			27.17±8.16		
Olumlu	423 (73.80)	112.54±18.43			30.94±9.44		

Tablo 3. Obstetrik Özellikler ve Annelerin Emzirme Tutumu-Emzirme Gözlem Puanı Ortalamaları (n=573)

Obstetrik Özellikler	Sayı (%)	Emzirme tutumu puan ortalaması			Emzirme gözlem puan ortalaması		
		Ortalama±SS	F/t	P	Ortalama±SS	F/t	P
Gebelik sayısı							
1	183 (31.90)	114.01±16.15			29.40±9.80		
2-4	350 (61.10)	110.21±19.06			30.27±9.08		
5-10	40 (7.00)	102.12±15.26	7.80	0.000	28.35±9.14	1.08	0.330
Doğum sayısı							
1	213 (37.20)	113.57±15.89			29.45±9.61		
2-4	346 (60.40)	109.92±19.25			30.26±9.08		
5-6	14 (2.40)	92.64±5.38	10.21	0.000	26.00±10.33	1.73	0.170
Yaşayan çocuk sayısı							
1	221 (38.60)	113.95±16.74			29.75±9.74		
2-4	338 (59.00)	109.59±18.79			30.09±8.99		
5-6	14 (2.40)	92.64±5.38	11.49	0.000	26.00±10.33	1.31	0.160
Son iki gebelik arasındaki süre (n=390)							
1-23 ay	95 (16.60)	103.73±16.65			25.03±8.47		
24-88 ay	295 (51.50)	111.10±19.21	3.49	0.000	31.64±8.69	2.01	0.000
Gebeliğin planlı olması							
Hayır	162 (28.30)	101.08±16.29			25.92±9.24		
Evet	411 (71.70)	114.71±17.39	1.10	0.000	31.41±8.81	0.19	0.000
Gebeliğin istenmesi							
Hayır	57 (9.90)	92.21±14.33			23.29±7.94		
Evet	516 (90.10)	112.92±17.34	11.50	0.000	30.58±9.19	8.28	0.000
Bebeğin cinsiyet beklentisi							
Hayır	376 (65.60)	111.43±18.66			30.53±9.32	0.00	0.010
Evet	197 (34.40)	109.77±17.11	3.18	0.300	28.57±9.22		
İstenen cinsiyet							
Kız	106 (18.50)	116.31±15.60			31.75±9.01		
Erkek	91 (15.90)	102.16±15.63	0.09	0.000	24.87±8.03	1.11	0.000
Bebeğin cinsiyeti							
Kız	290 (50.60)	108.76±17.91			28.23±9.59		
Erkek	283 (49.40)	113.01±18.16	0.47	0.000	31.53±8.74	3.610	0.000
Doğum öncesi bakım sayısı							
0-3	34 (5.90)	91.68±6.65			27.15±6.90		
4-20	539 (94.10)	111.78±18.20	12.92	0.000	30.12±9.29	0.23	0.010
Gebelikte sigara içme durumu							
Hayır	472 (82.40)	111.84±18.05			30.39±9.15		
Evet	101 (17.60)	106.26±17.97	0.00	0.000	27.35±9.75	0.38	0.000

Annelerin %31.9'unun primipar olduğu, %60.4'ünün iki-dört arası doğum yaptığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılan annelerin %28.3'ünün planlı olmayan ve %9.9'unun istenmeyen gebeliğe sahip olduğu, %65.6'sının gebelik döneminde bebeğin cinsiyeti ile ilgili beklentisinin olmadığı bulunmuştur (Tablo 3).

Annelerin %62.8'inin gebeliğinde, %40.8'inin doğumlarının gerçekleştiği hastanede yattıkları sürede emzirme ile ilgili bilgi aldığı, %52.5'inin emzirme hakkındaki bilgiyi sağlık personelinden aldığı, %43.1'inin bebeklerini sadece anne sütüyle altı aya kadar beslemeyi planladıkları belirlenmiştir. Annelerin doğum sonrası dönemde hastanede

yattığı sürede tamamının refakatçisinin olduğu, refakatçilerin %71.2'sinin annelerin emzirmesine destek oldukları ve en çok desteğin %85.29 oranında bebek bakımı olduğu bulunmuştur. Annelerin %24.05'inin taburculuktan sonra eşlerinden emzirme desteği alacağını düşündükleri belirlenmiştir (Tablo 4). Annelerin %80.8'inin eşleri ile ilişkisini olumlu olarak ifade ettiği, %73.8'i emzirme performanslarını olumlu olarak değerlendirdiği belirlenmiştir (Tablo 2). Multipar annelerin %88.2'sinin bir önceki bebeklerine ilk olarak verdikleri besinin anne sütü olduğu, %67.4'ünün doğumdan sonraki ilk yarım saat içinde bebeklerini emzirdikleri belirlenmiştir (Tablo 4).

Çalışmaya katılan annelerin yaşları ile ETP ve EGP arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$). Çalışmaya katılan annelerin eğitim, gelir ve çalışma durumları ile ETP arasındaki ilişki, eğitim ve gelir durumları ile de EGP arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.01$). Bu çalışmada eşin eğitim ve çalışma durumunun ETP ($p<0.01$) ve EGP'yi ($p>0.05$) etkilediği belirlenmiştir (Tablo 2).

Araştırma kapsamına alınan annelerin eşiyle ilişkisi ile emzirme tutumu ve başarısı arasındaki fark anlamlı, eşi ile ilişki düzeyini olumlu algılayan annelerin ETP ve EGP ortalaması daha yüksek bulunmuştur. Kendi emzirme başarısını olumlu değerlendiren annelerin de her iki puan ortalamasının daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0.01$) (Tablo 2).

Çalışmamıza katılan annelerin, doğum öncesi bakım, gebelik, doğum ve yaşayan çocuk sayıları ile ETP arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlı ($p<0.01$), ancak EGP arasındaki ilişki anlamsız ($p>0.05$) bulunmuştur. Araştırmaya katılan annelerin gebelik dönemindeki bebeğin cinsiyetine ilişkin beklentisi ile ETP arasında ilişki yokken ($p>0.05$) EGP ile ilişkisi anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Her iki parametrede de istenen cinsiyetin kız veya erkek olması arasında istatistiksel açıdan anlamlılık olduğu, erkek bebeği olan annelerin ETP ortalamasının kız bebeği olan annelerden yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0.01$) (Tablo 3).

Tablo 4. Emzirmeye İlişkin Özellikler ve Annelerin Emzirme Tutumu-Emzirme Gözlem Puanı Ortalamaları (n=573)

Emzirmeye ilişkin özellikler	Sayı (%)	Emzirme tutumu puan ortalaması			Emzirme gözlem puan ortalaması		
		Ortalama±SS	F/t	P	Ortalama±SS	F/t	P
Gebelikte emzirme ile ilgili bilgi alma durumu							
Bilgi alan	360 (62.80)	115.79±18.07			31.52±9.55		
Bilgi almayan	213 (37.20)	102.52±14.98	9.50	0.000	27.04±8.20	11.66	0.000
Bilgi kaynakları							
Sağlık personeli	189 (52.50)	120.13±18.53			32.35±9.65		
Diğer	171 (47.50)	111.50±16.97	2.94	0.000	30.80±9.49	0.07	0.120
Hastanede emzirme ile ilgili bilgi alma durumu							
Bilgi alan	234 (40.80)	116.55±17.78			32.85±8.91		
Bilgi almayan	339 (59.20)	106.93±17.36	0.02	0.000	27.79±9.05	0.95	0.000

Tablo 4. Emzirmeye ilişkin özellikler ve Annelerin Emzirme Tutumu-Emzirme Gözlem Puanı Ortalamaları (n=573)

Emzirmeye ilişkin özellikler	Sayı (%)	Emzirme tutumu puan ortalaması			Emzirme gözlem puan ortalaması		
		Ortalama±SS	F/it	P	Ortalama±SS	F/it	P
Hastanede bebeğin beslenme şekli							
Anne sütü	424 (74.00)	112.40±18.33			31.93±8.91		
Diğer	149 (26.00)	106.47±16.90	2.79	0.000	23.96±7.85	8.14	0.000
Bebeği yalnız anne sütü ile beslemeyi planladığı süre							
0-5 ay	326 (56.90)	104.61±16.24			26.56±8.10		
6-24 ay	242 (43.10)	119.10±17.25	0.94	0.000	34.21±9.06	2.87	0.000
Bebeğini anne sütü ile beslemeyi planladığı süresi							
0-23 ay	196 (34.20)	104.95±15.45			27.39±8.99		
24-30 ay	377 (65.80)	113.93±18.69	11.16	0.000	31.14±9.24	2.30	0.000
Refakatçi (n=573)							
Anne	197(34.4)	114.98±19.71			30.70±9.58		
Kayınvalide	172(30.0)	109.84±15.88			29.69±8.65		
Kardeş/Görümce	103(18.0)	106.99±15.65			27.69±9.14		
Çocuk	14(2.4)	101.50±18.06			27.85±10.83		
Diğer	79(13.7)	117.25±15.70			33.13±8.66		
Hastane personeli	8(1.7)	120.50±12.88	8.27	0.000	36.50±4.69	4.51	0.000
Refakatçinin emzirmeyi desteklemesi (n=408)							
Bebek bakımı	348(85.29)	112.88±18.85			30.58±9.69		
Anne bakımı	33(8.08)	121.00±16.53			30.54±9.71		
Bilgi	9(2.20)	117.22±10.69			31.22±5.86		
Psikolojik destek	18(4.41)	119.33±15.39	2.60	0.050	30.22±8.02	0.02	0.990
Evlde emzirmeye destek kişi (n=424)							
Eş	102(24.05)	114.59±19.05			31.93±9.25		
Diğer akraba	322(75.94)	111.53±17.92	0.54	0.150	30.31±9.71	0.41	0.130
Önceki bebeğin ilk aldığı gıda							
Anne sütü	316 (55.10)	109.54±19.31			30.62±8.95		
Mama	31(5.40)	101.19±12.56			23.74±7.76		
Şekerli su	12 (2.10)	117.00±11.95	3.95	0.020	32.83±8.62	9.13	0.000
Önceki bebeğin ilk beslenme zamanı							
İlk yarım saat	242 (67.40)	111.62±18.48			30.84±9.32		
1-2 saat arası	17 (4.70)	112.52±18.95			35.82±3.77		
2 saat-1.5 ay	100 (27.90)	102.30±17.99	9.42	0.000	27.35±8.21	9.24	0.000
Önceki bebeğin yalnız anne sütü alma süresi							
0-5 ay	305 (85.00)	108.05±18.74			9.36±9.04		
6-18 ay	54 (15.00)	114.77±18.28	1.78	0.000	34.31±7.92	0.62	0.000

Annelerin son iki gebeliği arasında geçen süre, gebeliklerinin istenen ve planlı olması ile her iki parametre arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. ($p<0.01$) Annelerin gebeliklerinde sigara içmesi de hem ETP hem de EGP etkilemiş ($p<0.01$) ve sigara içmeyen annelerin her iki puan ortalaması da daha yüksek bulunmuştur (Tablo 3).

Gebelik ve doğum sonu dönemde emzirme ile ilgili bilgi alma ile ETP ve EGP arasındaki ilişki ile bilgiyi sağlık personelinin alma ile ETP arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.01$). Hastanede bebeğini besleme şekli, annelerin bebeğini anne sütü ile beslemeyi planladıkları süre ve refakatçisinin kim olduğunun ise her iki parametreyi de etkilediği belirlenmiştir ($p<0.01$).

Araştırma kapsamına alınan annelerin bir önceki

bebeklerinin ilk olarak aldığı besinin, ETP ($p<0.05$) ve EGP'yi ($p<0.01$) etkilediği bulunmuştur. Önceki bebeklerini ilk emzirme zamanının ve sadece anne sütü ile besleme süresinin ETP ve EGP'yi etkilediği bulunmuştur ($p<0.01$) (Tablo 4).

Annelerin emzirme tutumunu etkileyen değişkenleri belirlemede kullanılan stepwise çoklu regresyon analizine ebehemşirelik bakımı ve hizmetini etkileyen bağımsız değişkenler alınarak oluşturulan modelde yedi bağımsız değişkenin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Modelin gücüne en fazla katkıda bulunan bağımsız değişkenler; gebeliğin plansız olması, bebeğine anne sütü dışında besin verme, gebelikte bilgiyi sağlık personeli dışında kaynaktan alma, gebelikte anne sütü ve emzirmeye ilgili bilgi almış olma, dörtten fazla doğum yapmış olma, doğum sonu dönemde anne sütü ve emzirmeye ilgili bilgi almama, doğum öncesi bakım alma olarak belirlenmiştir. Bu model emzirme tutumlarının varyansının %131'ini açıklamıştır. Bu çalışmada, gebelikte anne sütü ve emzirmeye ilgili bilgi almış olma ve doğum öncesi bakım almanın emzirme tutumunu pozitif yönde etkilediği, gebeliğin plansız olması, bebeğine anne sütü dışında besin verme, gebelikte bilgiyi sağlık personeli dışında kaynaktan alma, dörtten fazla doğum yapmış olma, doğum sonu dönemde anne sütü ve emzirmeye ilgili bilgi almamanın negatif yönde etkilediği saptanmıştır ($p<0.01$) (Tablo 5).

Tablo 5. Annelerin Emzirme Tutum Puanlarını Etkileyen Faktörler (n=573)

Emzirme tutum puanını etkileyen faktörler	β	SS	Sig	t	%95 Güven Aralığı	
					Alt	Üst
Constant	131.54	1.42	0.000	92.48	128.66	134.25
Gebeliğin plansız olması	-11.90	1.83	0.000	-6.49	-15.50	-8.29
Dörtten fazla doğum yapma	-25.30	7.47	0.000	-3.38	-40.00	-9.76
Doğum öncesi bakım alma	16.43	6.85	0.010	2.39	2.94	-7.10
Gebelikte ASE ile ilgili bilgi alma	41.69	8.54	0.000	4.88	24.90	58.49
Gebelikte bilgiyi sağlık personeli dışında kaynaktan alma	-10.20	1.57	0.000	-6.47	-13.30	-10.60
Bebeğine anne sütü dışında besin verme	-13.53	1.91	0.000	-7.06	-17.29	-1.13
Doğum sonu dönemde ASE ile ilgili bilgi almama	-4.25	1.58	0.000	-2.68	-7.36	29.92

Dummy Kodlama: evet=1 hayır=0

Cumulative R²: 0.40

Durbin Watson: 1.95

P<0.01

Annelerin emzirme başarısını etkileyen değişkenleri belirlemede kullanılan stepwise çoklu regresyon analizine ebelik bakımı ve hizmetini etkileyen bağımsız değişkenler alınarak oluşturulan modelde beş bağımsız değişkenin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Modelin gücüne en fazla katkıda bulunan bağımsız değişkenler; gebeliğin plansız olması, bebeğine anne sütü dışında besin verme, gebelikte bilgiyi sağlık personeli dışında kaynaktan alma, gebelikte anne sütü ve emzirmeye ilgili bilgi almış olma, dörtten fazla doğum yapmış olma idi. Bu model emzirme başarısının varyansının %37'sini açıklamıştır. Bu çalışmada, gebelikte anne sütü ve emzirmeye ilgili bilgi almanın emzirme tutumunu pozitif yönde, gebeliğin plansız olması, bebeğine anne sütü dışında besin verme, gebelikte bilgiyi sağlık personeli dışında kaynaktan alma, dörtten fazla doğum yapmış olmanın negatif yönde etkilediği saptanmıştır ($p<0.01$) (Tablo 6).

Tablo 6. Annelerin Emzirme Gözlem Puanlarını Etkileyen Faktörler (n=573)

Emzirme gözlem puanını etkileyen faktörler	β	SS	Sig	t	%95 Güven Aralığı	
					Alt	Üst
Constant	37.32	0.69	0.000	54.12	35.97	38.68
Gebeliğin plansız olması	-5.55	0.98	0.000	-4.65	-6.48	-8.51
Dörtten fazla doğum yapma	-19.77	4.04	0.000	-4.89	-27.71	-2.62
Gebelikte ASE ile ilgili bilgi alma	16.70	4.63	0.000	3.60	7.58	-11.82
Gebelikte bilgiyi sağlık personeli dışında kaynaktan alma	-2.56	0.85	0.000	-3.01	-4.24	25.82
Bebeğine anne sütü dışında besin verme	-7.52	0.99	0.000	-10.52	-12.42	-0.89
Dummy Kodlama: evet=1 hayır=0	Cumulative R ² : 0.35	Durbin Watson: 1.82	p<0.01			

TARTIŞMA

Aydın İlinde yapılan bu çalışma, annelerin emzirme tutum ve başarısını etkileyen faktörleri belirlemek, etkili emzirme için ebek ve hemşirelik girişimlerini oluşturmak için önemli veriler ortaya koymaktadır. Çalışmamızda annelerin ETP ortalaması 110.86±18.14 olarak bulunmuştur. Formun ortalama puanı 184 olduğu için annelerin emzirme tutumu olumlu olarak değerlendirilmiştir. Lohusaların emzirme tutumunun belirlendiği bir çalışmada ETP ortalaması çalışmamızla paralel, gebe kadınlarınki ise daha düşük olarak bildirilmiştir (Güney ve Uçar, 2018). Bu durum bebek ile temas etmenin emzirme tutumunu yükseltebileceğini, ebe ve hemşirelerin lohusalık dönemini iyi değerlendirmesinin ve anne ile bebeğin gerekmedikçe ayırmamanın emzirme oranlarını arttırmakta etkili olabileceğini düşündürmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda ise annelerin emzirme tutumlarında bölgesel farklılıklar olduğu görülmektedir. Abu-Dabi de yapılan bir çalışmada annelerin %20.9'u emzirmeye karşı olumlu tutuma sahip iken (Isam Al Ketbi ve ark, 2018) bu oran Ürdün'de yapılan bir çalışmada %72 olarak bulunmuştur (Khasawneh ve ark, 2020). Bu durum emzirme tutumunun bölgelere göre farklı olabileceğini, kültürel yapı ve emzirme konusundaki devlet politikalarından etkilenebileceğini düşündürmektedir. Bu çalışmada EGP ortalaması 29.86±9.32 bulunmuştur. Formun ortalama puanı 25 olduğu için annelerin emzirme başarısının orta düzeyde olduğu düşünülmüştür. Isam Al Ketbi ve ark (2018)'nin çalışmasında ise annelerin emzirme başarısı çalışmamıza göre daha düşük bildirilmiştir. Bu sonuçlar başarıyı etkileyen faktörlerin farklılıklar gösterebileceği ve etkileyen faktörlerin değişebileceğini düşünülmüştür.

Çalışmamızda anne yaşının emzirme tutum ve başarısının üzerinde etkisi olmadığı bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda çalışmamız ile paralel sonuçlar olduğu gibi (Jane, Colin, Wendy ve Kathleen, 2006) çalışmamızdan farklı olarak anne yaşının tutum puanını olumlu etkilediği çalışmalarda bulunmaktadır (Holbrook, Beyaz, Heymen ve Wojcicki, 2013). Bazı çalışmalarda ise emzirme başarısı ve anne yaşı arasında özellikle 20 yaş altı grupta negatif etkilenme bildirilmiştir (Goyal, Banginwar, Zivo ve Toveir, 2011; Tampah-Naah ve

Kumi-Kyereme, 2013). Tampah-Naah ve Kumi-Kyereme (2013)'nin çalışmasında ise en iyi emzirme başarısı puanı 20-35 yaş arası grupta bulunmuştur. Bu çalışmada annelerin aynı yaş döneminde yığılmış olmasının anne yaşının emzirme tutum ve başarısını etkilememesine neden olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmada annelerin eğitim durumu arttıkça emzirme tutum ve başarısının da arttığı saptanmıştır. Literatürde bu çalışmayla benzer sonuçlar bulunmaktadır (Chezem, 2012; Holbrook ve ark, 2013; Yılmaz ve ark, 2017). Kız çocuklarının eğitim düzeyinin yükseltilmesinin emzirme oranlarını arttırarak, anne, bebek ve toplum sağlığını olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, literatüre paralel olarak (Isam Al Ketbi ve ark, 2018; Malini ve Janell, 2008; Merten, Dratva ve Ackermann, 2005) ailelerin gelir durumunun emzirme tutumunu etkilediği bulunmuştur. Annelerin gelir getiren bir işte çalışması da benzer bir şekilde ETP'yi etkilemiştir (Holbrook ve ark, 2013). Çalışmamızda eşlerin eğitim durumu ve gelir getiren bir işte çalışmasının ETP'yi önemli düzeyde etkilediği görülmüştür. Yapılan çalışmalarda bu bulguya benzer sonuçlar bildirilmiştir (Yığıtbaş ve ark, 2012; Yılmaz ve ark, 2017). Bu sonuçlar eşlerin eğitim durumunun artırılması ve bireylere istihdam sağlanması ile emzirme tutumunun artırılabilirliğini göstermektedir. Annelerin gelir durumu ve yaşadığı yer de emzirme başarısını etkilemektedir. Tampah-Naah ve Kumi-Kyereme (2013)'nin çalışmasında da benzer sonuçlar bildirilmiştir. Eğitim, gelir durumu ve yaşadığı yerin, annelerin bilgi ve sağlık sistemine ulaşmasını kolaylaştırmasının emzirme başarısını artırıyor olabileceği düşünülmüştür. Bu sonuçlar ışığında ebe ve hemşireler özellikli grupları belirleyip, uygun hizmet ve eğitimlerle etkin emzirme oranlarını arttırabilecek fırsatlar geliştirebilir.

Çalışmamızda annelerin gebelik, doğum ve yaşayan çocuk sayıları, ETP'yi etkilemiştir. Ülkemizde yapılan bazı çalışmaların sonuçları da çalışmamız ile benzerlik göstermektedir. (Inoue, Katsuki ve Ouchi, 2013; Şencan, 2008; Yıldız, 2019). Aynı şekilde çalışmamızda annelerin son iki gebeliği arasında geçen sürenin yapılan çalışmalara paralel olarak (Tunçel, Dündar ve Pelken, 2005) ETP'yi etkilediği bulunmuştur. Bu sonuçlar etkin aile planlaması yöntemlerinin kullanılması ile emzirme tutumunun artırılabilirliğini göstermiştir. Bu çalışmada annelerin tek çocuğa sahip olması emzirme başarısını pozitif yönde etkilemiş fakat gebelik sayısı, doğum sayısı ve yaşayan çocuk sayısının emzirme başarısı üstündeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur. Goyal ve ark (2011)'nin çalışmasında bu bulgudan farklı olarak doğum sayısı ve emzirme başarısı arasında ilişki olduğu bildirilmiştir. Çalışmamızda planlı ve istenen gebelik yaşayan annelerin emzirme başarısı daha yüksek bulunmuştur. Çelebioğlu ve ark (2005)'nin çalışmasında bu çalışmadan farklı (Çelebioğlu, Tezel ve Özkan, 2005) sonuçlar bildirilmiş olsada benzer sonuçların

olduğu çalışmalar bulunmaktadır (Aidam, Perez-Escamilla, Lartey ve Aidam, 2005; Yılmaz ve ark, 2017). Kadınlara sadece gebelik döneminde değil doğurganlık çağında her dönemde verilecek eğitimlerle plansız gebelikleri önleyerek emzirme başarısının artırılabilceği düşünülmüştür.

Çalışmamızda annelerin cinsiyet beklentisinin ETP'yi etkilemediği fakat EGP'yi etkilediği bulunmuştur. Kız bebek beklentisi olan annelerin tutum puanı ve emzirme başarısı daha yüksek bulunmuştur. Erkek bebek beklentisinin gerçekleşmemesi, kız bebek beklentisinin gerçekleşmemesine göre anneleri daha çok hayal kırıklığına uğrattığı veri toplama sırasında gözlenmiş ve farkın nedenin bu olabileceği düşünülmüştür. Kız çocuk beklentisi olan annelerin erkek bebek sahibi olmalarının tutum puanlarını düşürmemesi toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda emzirme durumunun ele alınması gerekliliğini düşündürmektedir. Bu çalışmada erkek bebeğe sahip olan annelerin tutum puanı ve emzirme başarısı daha yüksek bulunmuştur. Bu oran araştırma batı illerinde yapılmasına rağmen toplumun erkek çocuğa verdiği değeri göstermektedir. Yapılan bir çalışmada erkek bebeklerin, (Tampah-Naah ve Kumi-Kyereme, 2013; Tanır, 2006) başka bir çalışmada ise kız bebeklerin sadece anne sütü ile besleme oranı daha yüksek (Isam Al Ketbi ve ark, 2018), başka bir çalışmada ise kız bebek annelerinin emzirme başarısının daha iyi olduğu bulunmuştur (Hamze, Jing ve Reifsnider, 2019). Bu durum toplumun cinsiyeti ile ilgili kültürel yapısının emzirme tutum ve başarısını etkileyebileceğini düşündürmektedir. Ülkemizde ise son üç TNSA verilerine göre de ortalama emzirme süresinin erkek çocuklarda kız çocuklara göre iki ay daha fazla olduğu bildirilmiştir (TNSA, 2008. 2013. 2018). Ülkemizde 10 yıldan daha uzun dönem içinde aynı verilere ulaşılması, emzirme ve bebeğin cinsiyeti ilişkisinin özellikle değerlendirilmesi, bu konuda multidisipliner paydaşlar ile ortak yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir. Doğum öncesi bakım alma sayısının bu çalışmada emzirme başarısını etkilediği bulunmuştur. Sonuçları destekleyen başka çalışmalar bulunmaktadır (Tampah-Naah ve Kumi-Kyereme, 2013; Yiğitbaş ve ark, 2012).

Bu çalışmada annelerin gebelikleri süresinde sigara içmeleri emzirme başarısını olumsuz etkilemiştir. Yapılan bir çalışmada da sonuçlar çalışmamızla paraleldir (Ata Yüzügüllü, Aytaç ve Akbaba, 2018). Gebelikte ve laktasyonda sigara kullanma bebek sağlığı açısından çok önemli olduğu için kadınların sigara kullanımını azaltmak için ilave çabalar gereksinim vardır.

Bu çalışmaya göre gebelik döneminde emzirme ile ilgili alınan eğitim emzirme tutumunu arttırmıştır. Sonuçlar literatür ile paralellik göstermektedir (Inoue ve ark, 2013; Khasawneh ve ark, 2020; Rhona, David, Baber ve Oprescu, 2008; Yılmaz ve ark, 2017). Ayrıca alınan bilginin kaynağının sağlık personeli olması da ETP'yi anlamlı derecede etkilemiştir. Bu

da bilgi almak değil etkin ve doğru bilgi almanın önemli olduğunu düşündürmektedir. Doğum sonu dönemde hastanede alınan eğitimi ve ETP arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu dönemde annelerin bebekleri için en iyisini yapmak istedikleri en hassas dönem olduğu için ebe ve hemşireler bu fırsatı iyi değerlendirmelidir. Nitelikli doğum öncesi bakım ve etkin emzirme eğitimi ile emzirme oranlarının artabileceği düşünülmektedir. Taburcu olduktan sonra evde emzirme desteği verecek kişinin eş olması emzirme başarısını artırırken aralarındaki fark anlamlı değildir. Yapılan çalışmalarda bizim çalışmamıza benzer sonuçlar bulunmuştur (Kaun, 1999; Yıldız, 2019). Anneye destek olması planlanan kişiler ve babaların emzirme eğitimine katılmasını sağlamanın emzirme başarısını olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada annelerin hastanede bebeğini anne sütüyle beslemesi ETP'yi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde benzer sonuçlar bildirilmiştir (Büyükkayaci Duman, 2012; İnce, Aktaş, Aktepe ve Aydın, 2017; Jane ve ark, 2006). Doğum sonu dönemde annelerin emzirmesinin sağlık personeli tarafından desteklenilmesinin emzirme oranlarının artırabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmada annelerin eşyle ilişkisinin olumlu olması emzirme tutumu ve emzirme başarısı puanını arttırmıştır. Yapılan çalışmalarda çalışmamızla paralel sonuçlar bildirilmiştir (Khasawneh ve ark, 2020; Shahla, Fahy ve Kable, 2010). Ebe ve hemşirelerin aile tanılama sistemleri ile verileri toplayıp uygun girişimlerle aileye destek olmasının emzirme oranlarını arttıracığı düşünülmektedir. Çalışmamızda annelerin kendi emzirme başarısını olumlu değerlendirmesinin emzirme tutum ve başarısı arttırdığı bulunmuştur. Yıldız (2019)'ın çalışmasında da benzer sonuçlar bildirilmiştir. Bu veri emzirme tutum ve başarısı ile özgüven arasında pozitif ilişki olduğunu düşündürmektedir. Annelere verilen emzirme eğitiminin önceliğinin özgüven ve cesaret verme olarak planlanmasının etkin emzirmede önemli olabileceğini düşünülmüştür. Emzirme başarısında annenin eşyle ilişkisi ve özgüveni oldukça önemlidir. Emzirme başarısını olumlu değerlendiren annelerin özgüvenlerinin fazla olduğu ve emzirme başarısını etkilediği düşünülebilir.

Bir önceki bebeğin ilk olarak aldığı besin, ilk besleme zamanı, annelerin önceki bebeklerini sadece anne sütü ile besleme süresi ve emzirme başarısı arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Çalışmamızda her ne kadar bir önceki bebeğine ilk olarak şekerli su veren annelerin emzirme tutum ve başarı puanları yüksek olarak bulunsun da, annelerin sadece %2'sinin şekerli su vermiş olması farkın anne sütü veren annelerden kaynaklandığını düşündürmektedir. Yapılan çalışmalarda daha önce emzirme deneyimi olan annelerin olumlu emzirme deneyimlerini bildirmiştir (Hamze, Jing ve Reifsnider, 2019; Holbrook ve ark, 2013; Isam Al Ketbi ve ark, 2018). Bu sonuçlar özellikle ilk gebeliklerinde annelerin emzirme konusunda bilgilendirilmesi, cesaretlendirilmesi ve

desteklenmesinin emzirme oranlarını arttıracaklarını düşündürmüştür.

Bu çalışmanın; verilerin toplanması annelerin taburculuğu onaylandıktan sonra yapıldığı için taburculuk işlemleri, annelerin yanında refakatçisinin olması veya bebeğin ağlaması gibi durumların görüşmeyi zorlaştırması, bulguların çalışmanın yapıldığı sağlık kurumunda, yapıldığı zaman diliminde başvuran anneler ve veri toplama formunda bulunan sorular ile sınırlı olması ve topluma genellenememesi gibi bazı sınırlılıkları bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma; emzirme tutum ve başarısının bilgi düzeyi, destek ve obstetrik özelliklerin yanında ailenin iletişimi, kadının özgüveni, bebeğin cinsiyeti gibi çok boyutlu faktörlerden ve toplumsal normlardan etkilendiği sonucunu göstermektedir. Araştırma bulgularına göre; anne sütünün önemi ve emzirme hakkında sağlık personelleri tarafından bölgesel ve bireysel özellikler göz önüne alınarak bireyselleştirilmiş etkin eğitimlerin planlanması ve uygulanması, annelere verilen eğitimde cesaret ve özgüven artırıcı ifadeler kullanılması, bebeğin en hazır olduğu dönemde ilk emzirmenin sağlık personelinin de desteği başlatılması, emzirme eğitim programlarında hedef kitle olarak özellikle bekâr, yeni evlenmiş veya ilk gebeliği olan kadınların alınması, ilk doğumunu yapan annelerin emzirme davranışlarının yakından izlenmesi ve yapılan yanlış uygulamaların alışkanlık haline gelmeden önlenmesi, ev ziyaretleri ile emzirme davranışının takip edilmesi, sağlık politikalarıyla emzirme eğitimlerinin yeterliliğinin ölçülmesi için denetleme mekanizmalarının oluşturulması, anne ve babanın eş ilişkileri ile ilgili veriler toplanarak aile danışmanlığının planlanması, gerekli durumlarda uzman görüşü almaları konusunda cesaretlendirilmesi, nicel araştırmaların yanında daha çok nitel araştırmaların yapılması ve tüm bunların yanısıra etkili aile planlaması hizmetlerinin sürdürülmesi önerilmektedir.

Teşekkür

Bu araştırma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak yapıldı. Araştırmaya katkı sağlayan tüm kadınlara, araştırmanın yürütüldüğü hastane yönetici ve çalışanlarına, araştırmanın analizlerindeki istatistik danışmanlığı ve editör desteği için teşekkürlerimizi sunarız.

Çıkar çatışması

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması veya anlaşmazlık bulunmamaktadır. “Erken Postpartum Dönemde Annelerin Emzirmeye İlişkin Tutum ve Başarılarını Etkileyen Faktörler” başlıklı çalışma için aynı katkı veya parasal destek alınmadı.

KAYNAKLAR

1. Aidam, BA. Perez-Escamilla, R. Lartey, A. Aidam, J. (2005). Factors associated with exclusive breastfeeding in accra, ghana. *European Journal of Clinical Nutrition*, 59:789-96.
2. Akgül, A. (2005). Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri, spss uygulamaları. Ankara: Emek Ofset. 382-90. 3. Basım
3. Aktaş, S. Küçük Alemdar, D. (2018). Correlation between infantile colic and maternal breastfeeding self-efficacy, breastfeeding success and breast milk amount. *Journal of Tropical Pediatrics*, 0:1-7.
4. Arslan, H. (1999). Emzirme tutumunu değerlendirme ölçeği. *Hemşirelik Forumu, Kadın Doğum Sayısı*, 2(3):132-136.
5. Ata Yüzüğüllü, D. Aytaç, N. Akbaba, M. (2018). Annelerin ilk altı ay sadece anne sütü verme durumlarına etki eden etmenlerin incelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi*, 53:96-104.
6. Balcı, E. (2011). Anne sütünün çocuk büyüme ve gelişmesine etkisi. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 15(3):135-138.
7. Büyükkayaci Duman, N. (2012). The effect of counselling provided on the second postpartum day through home visits on breastfeeding success in turkey: randomized, controlled trial. *Journal of Nursing Education and Practice*, 2(1):91-100.
8. Chezem, C. (2012). Breastfeeding attitudes among couples planning exclusive breastfeeding or mixed feeding. *Breastfeeding Medicine*, 7 (3):155-162.
9. Çelebioğlu, A. Tezel, A. Özkan, H. (2005). Bebek dostu olan ve olmayan hastanelerde emzirme durumunun karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9:3.
10. Forster, D.A. Mclachlan, H.L. (2007). Breastfeeding initiation and birth setting practices: a review of the literature. *J Midwifery Womens Health*, 52(3):27-80.
11. Gebrekidan, K.G. Hall, H. Plummer, V. Fooladi, E. (2020). Exclusive breastfeeding continuation and associated factors among employed women in north ethiopia: a cross-sectional study. Erişim Tarihi: 30.05.2021. file:///C:/Users/Exper/Downloads/Exclusive_Breastfeeding_Continuation_and_Associate%20(1).pdf
12. Ghasemi, V. Simbar, M. Ghasemi, E. Ebadi, A. Kiani, Z. Keyghobad, F.M. Navand, P.H. (2019). Predictor factors of breastfeeding attitude in iranian breastfeeding mothers: a cross-sectional study. *International Journal of Pediatrics*, 7(3):9103-13.
13. González-Pascual, JL. Aguilar-Ortega, JM. Esteban-Gonzalo, L. Mesa-Leiva, C. Pérez-García, S. Cardenete-Reyes, C. (2018). Comparison of attitudes to breastfeeding among spanish-born and chinese-born postpartum women in madrid. *International Breastfeeding Journal*, 13(45):2.
14. Goyal, R.C. Banginwar, A.S. Zivo, F. Toveir, A.A. (2011). Breastfeeding practices: positioning, attachment (latch-on) and effective suckling – A hospital-based study in Libya. *Journal of Family and Community Medicine*, 18(2):74-79.
15. Gölbaşı, Z. Koç, G. (2008). Kadınların postpartum ilk 6 aylık

- süredeki emzirme davranışları ve prenatal dönemdeki emzirme tutumunun emzirme davranışları üzerindeki etkisi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 15(1):16-31.
16. Güney, E. Uçar, T. (2018). Gebelikteki beden imajının emzirme tutumu ve doğum sonu emzirme sürecine etkisi. Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 49(1):49-53.
 17. Hamze, L. Jing, M. Reifsnider, E. (2019). Knowledge and attitudes towards breastfeeding practices: a cross-sectional survey of postnatal mothers in china. Midwifery, 74: 68-75.
 18. Holbrook, K. Beyaz, M. Heymen, M. Wojcicki, J. (2013). Maternal sociodemographic characteristics and the use of the iowa infant attitude feeding scale to describe breastfeeding initiation and duration in a population of urban, latina mothers: a prospective cohort study. International Breastfeeding Journal, 8.7.
 19. ICM, (2019). Breastfeeding within an hour after birth is critical for saving newborn. Erişim Tarihi: 02.03.2021. <https://www.internationalmidwives.org/assets/files/statement>.
 20. Isam Al Ketbi, M. Al Noman, S. Al Ali, A. Darwish, E. Al Fahim, M. Rajah, M. (2018). Knowledge, attitudes, and practices of breastfeeding among women visiting primary healthcare clinics on the island of abu dhabi. United Arab Emirates International Breastfeed Journal, 13:26.
 21. İnce, GN. (1996). İstanbul kentinde bebek dostu hastanelerde emzirme tekniği ve emzirme danışmanlığının değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
 22. İnce, T. Aktaş, G. Aktepe, N. Aydın, A. (2017). Annelerin emzirme öz yeterlilikleri ve emzirme başarılarını etkileyen özelliklerin değerlendirilmesi. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi, 7(3):183-190.
 23. İnoue, M. Katsuki, Y. Ouchi, M. (2013). Japanese mothers' breastfeeding knowledge and attitudes assessed by the iowa infant feeding attitudes scale. Asia Pac Journal Clinical Nutrition, 22(2):261-5.
 24. Jane, A. Colin, W. Wendy, H. Kathleen, I. (2006). Predictors of breastfeeding duration: evidence from a cohort study. Pediatrics, 117:646.
 25. Kaun, LW. (1999). Health system factors contributing to breastfeeding success. Pediatrics, 104:28.
 26. Khasawneh, W. Kheirallah, K. Mazin, M. Abdalnabi, S. (2020). Knowledge, attitude, motivation and planning of breastfeeding: a cross-sectional study among jordanian women. International Breastfeeding Journal, 15:60.
 27. Kılıcı, H. Çoban, A. (2016). The correlation between breastfeeding success in the early postpartum period and the perception of self-efficacy in breastfeeding and breast problems in the late postpartum. Breastfeeding Medicine, 11(4):188-95.
 28. Malini, D. Janell, L. (2008). Maternal breastfeeding attitudes: association with breastfeeding Intent and socio-demographics among urban primiparas. Journal of Community Health, 33(2):53-60.
 29. Merten, S. Dratva, J. Ackermann, U. (2005). Do baby-friendly hospitals influence breastfeeding duration on a national level? Pediatrics, 116:70.
 30. Özdamar, K. (2010). PASW ile biyoistatistik. Ankara: Kaan Kitabevi. 274-278.
 31. Özsoy, S. (2014). Adölesan annelerin emzirmeye yönelik düşünce ve uygulamaları. Florans Naytingel Hemşirelik Dergisi, 22(2):84-93.
 32. Rhona, J. David, M. Baber, A. Oprescu, F. (2008). Infant feeding attitudes and knowledge among socioeconomically disadvantaged women in glasgow. Maternal and Child Health Journal, 12(3):313-22.
 33. Rollins, C.N. Bhandari, N. Hajeebhoy, N. Horton, S. Lutter, C.K. Martines, J.C. Piwoz, E.G. Richter, L.M. Victora, C.G. (2016). Why invest, and what it will take to improve breastfeeding practices? The Lancet, 387:491-504.
 34. Sağlık Bakanlığı. (2019). Emzirme danışmanlığı el kitabı. Erişim Tarihi: 06.03.2021. [http://ekutuphane_kitaplar_a7sap23.pdf](http://ekutuphane.kitaplar.a7sap23.pdf).
 35. Shahla, M. Fahy, K. Kable, K.A. (2010). Factors that positively influence breastfeeding duration to 6 months: a literature review. Erişim Tarihi 01.03.2013. http://epubs.scu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1913&context=hahs_pubs.
 36. Suar, G. (2018). Normal doğum deneyiminin emzirme üzerine etkisi. (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Programı, Kocaeli.
 37. Şencan, İ. (2008). Anne sütü ile beslenme süresine etki eden faktörlerin araştırılması. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara, Fatih Üniversitesi.
 38. Tampah-Naah, A.M. Kumi-Kyereme, A. (2013). Determinants of exclusive breastfeeding among mothers in ghana: a cross-section study. International Breastfeeding Journal, 8:13.
 39. Tanır, F. (2006). Bebekleri 0-2 yaş arasında olan bir grup annenin emzirmeye ilişkin inanç ve tutumları. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). İstanbul, Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği.
 40. Tornese, G. Ronfani, L. Pavan, C. Demarini, S. Monasta, L. Davanzo, R. (2012). Does the latch score assessed in the first 24 hours after delivery predict non-exclusive breastfeeding at hospital discharge? Breastfeed Medicine, 7(6):423-30.
 41. Tunçel, E. DüNDAR, C. Pelken, Y. (2005). Ebelerin anne sütü ile ilgili bilgi ve uygulamalarının değerlendirilmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Dergisi, 6: 43-48.
 42. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, (TNSA). 2003. Yiğit, E.K. Tezcan, S. Bebeklerin beslenme alışkanlıkları, çocukların ve

- annelerin beslenme durumu. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye 2004;141-155.
43. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, (TNSA). 2008. Kurtuluş Yiğit, E. Tezcan, S. Tunçkanat, H. Çocukların ve annelerin beslenme durumu. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye 2009;171-187.
44. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, (TNSA). 2013. Türkyılmaz, A.S. Adalı, T. Çağatay Seçkiner, P. Beslenme durumu ve çocuk sağlığı. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye 2014: 156-169.
45. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA), (2018). Çocukların ve kadınların beslenme durumu. Erişim Tarihi: 18.03.2021. - http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA2018_ana_Rapor.pdf.
46. UNICEF, (2019). Infant and young child feeding-2019. Erişim Tarihi: 02.03.2021. <https://data.unicef.org/topic/nutrition/infant-and-young-child-feeding/>
47. Yapıcı, M. (2012). Babaemzirmesi Erişim Tarihi: 11.08. 2012. www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/OKULONCESI/baba.doc.
48. Yeşilçiçek Çalık, K. Ayar Kocatürk, A. Selma Gönenli, S. (2019). Normal doğum yapan primipar annelerin erken doğum sonu dönemde emzirme başarısı ve etkileyen faktörler. Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, 28(3):191-200.
49. Yıldız, K. (2019). Yenidoğan yoğun bakımda bebeği yatan annelerin emzirme tutumu ve emzirme başarılarının belirlenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa, Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü.
50. Yılmaz, E. Öcal, F.D. Vural Yılmaz, Z. Ceyhan, M. Kara, O.F. Küçüközkan, T. (2017). Early initiation and exclusive breastfeeding: factors influencing the attitudes of mothers who gave birth in a baby-friendly hospital. Turk J Obstet Gynecol, 14:1-9.
51. Yiğitbaş, Ç. Kahrıman, İ. Yeşilçiçek Çalık, K. Kobyay Bulut, H. (2012). Trabzon il merkezindeki hastanelerde doğum yapan annelerin emzirme tutumlarının değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(2):49-59.
52. Yurdagül, H. (2005. Eylül). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
53. World Health Organization, (Who). 2020. Infant and young child feeding. Erişim Tarihi: 24 .05.2021. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding>.
54. World Health Organization, (Who). 2019. Nutrition: Baby-friendly hospital initiative. Erişim Tarihi: 02.03.2021. <https://www.who.int/nutrition/bfhi/en/>.
55. World Health Organization, (Who). 2014. Global Nutrition Targets 2025: Breastfeeding policy brief. Erişim Tarihi: 04.06.2021. https://www.who.int/nutrition/publications/globaltargets2025_policybrief_breastfeeding/en/
56. World Health Organization, (Who). 2018. Recommendations: Intrapartum care for a positive childbirth experience. Erişim Tarihi: 02.03.2021. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260178/9789241550215>.